XORAZM VILOYATIDA EKOTURIZM KLASTERLARINI TASHKIL ETISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI

Xo‘jyozova Dildora Shonazar qizi
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti 3-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20748188

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari tahlil qilingan. Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni, turizm klasterlarining samaradorligi hamda ularni shakllantirishning institutsional asoslari o‘rganilgan. Shuningdek, Xorazm viloyatining tabiiy va ekologik turizm resurslari baholanib, ekoturizm klasterlarini rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot davomida xorijiy tajribalar ham tahlil qilinib, hududda ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *ekoturizm, turizm klasteri, ekologik turizm, Xorazm viloyati, turizm infratuzilmasi, iqtisodiy rivojlanish, barqaror turizm, investitsiya, hududiy rivojlanish, turizm xizmatlari.*

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida turizm sohasining ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Ayniqsa, ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy aholining daromadlarini oshirishga xizmat qiluvchi ekoturizm zamonaviy turizmning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

Bugungi kunda ko‘plab davlatlar ekoturizmni rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy o‘sishga erishmoqda, balki tabiiy hududlarni muhofaza qilish va ekologik madaniyatni yuksaltirishga ham katta e’tibor qaratmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Turizm bo‘yicha ixtisoslashgan tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, ekoturizm global turizm bozorining eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biri hisoblanadi [2].

O‘zbekistonda ham turizm iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlaridan biri sifatida e’tirof etilib, sohani rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining "Turizm to‘g‘risida"gi Qonuni hamda turizmni rivojlantirishga qaratilgan Prezident farmonlari ushbu yo‘nalishning huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda [3].

Xorazm viloyati O‘zbekistonning turizm salohiyati yuqori hududlaridan biri hisoblanadi. Viloyatda qadimiy tarixiy-madaniy meros obyektlari bilan bir qatorda, Amudaryo bo‘yi ekotizimlari, cho‘l landshaftlari va biologik xilma-xillikka ega hududlar mavjud bo‘lib, ular ekoturizmni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi .Shu sababli Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini tashkil etish va ularni samarali boshqarish masalasi ilmiy hamda amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi[4].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
[2] United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism Development Report. Madrid, 2023.
[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmonlari va qarorlari.
[4] O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlari.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning tahlil, sintez, qiyosiy taqqoslash, statistik tahlil, tizimli yondashuv hamda iqtisodiy baholash usullaridan foydalanildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari, ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va statistika ma’lumotlari o‘rganildi.Tadqiqotda ekoturizm klasterlarini shakllantirishning tashkiliy va iqtisodiy omillari tahlil qilinib, Xorazm viloyatining mavjud turizm salohiyati baholandi[5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ekoturizmning nazariy asoslari

Ekoturizm atamasi XX asrning ikkinchi yarmida ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, u tabiiy hududlarga mas’uliyatli sayohat qilish, atrof-muhitni muhofaza etish va mahalliy aholi farovonligini oshirishga qaratilgan turizm shaklini anglatadi[6]

.Mutaxassislarning fikricha, ekoturizm quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- tabiiy muhitni asrash;
- mahalliy aholi manfaatlarini qo‘llab-quvvatlash;
- ekologik ta’lim va targ‘ibotni rivojlantirish;
- biologik xilma-xillikni saqlash;
- turizm faoliyatining salbiy ta’sirini minimallashtirish.[7]

Ekoturizmning iqtisodiy ahamiyati shundaki, u yangi ish o‘rinlari yaratadi, hududiy infratuzilmani rivojlantiradi va mahalliy byudjet daromadlarining oshishiga xizmat qiladi.

Xorazm viloyatining ekoturistik salohiyati

Xorazm viloyati geografik joylashuvi va tabiiy resurslari bilan ekoturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Viloyat hududida Amudaryo daryosi, to‘qayzorlar, cho‘l landshaftlari hamda noyob o‘simlik va hayvonot dunyosi mavjud.Amudaryo deltasi hududlari ekologik sayohatlar, qushlarni kuzatish, foto-turizm va ilmiy turizm uchun qulay maskan hisoblanadi. Bundan tashqari, Xorazmning qishloq hududlarida agroekoturizmni rivojlantirish imkoniyatlari ham yuqori.[8]

Viloyatning turistik jozibadorligini oshirishda tarixiy va ekologik turizmning integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki Xiva shahri va uning atrofidagi tabiiy hududlarni yagona turistik marshrut sifatida rivojlantirish turistlar oqimini ko‘paytirishi mumkin .

Ekoturizm klasterlarining mohiyati va afzalliklari

Klaster iqtisodiyotning o‘zaro bog‘liq subyektlari, xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar va infratuzilma obyektlarining muayyan hududda birlashuvi sifatida talqin etiladi .

Turizm klasterlari tarkibiga:

- turistik korxonalar;
- mehmonxonalar;
- transport tashkilotlari;
- ovqatlanish obyektlari;
- hunarmandchilik markazlari;
- ekologik tashkilotlar;

[5] O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
[6] Ceballos-Lascurain H. Tourism, Ecotourism and Protected Areas. – Mexico, 1996.
[7] Fennell D. Ecotourism. – London: Routledge, 2020.
[8] Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari.

- mahalliy hokimiyat organlari kiradi[9].

Ekoturizm klasterlarining tashkil etilishi xizmatlar sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va hududning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Ekoturizm klasterlarini tashkil etishning tashkiliy mexanizmlari

Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini tashkil etishda birinchi navbatda institutsional boshqaruv tizimini shakllantirish zarur.

Bunda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratilishi lozim:

1. Klaster boshqaruv markazini tashkil etish.
2. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish.
3. Mahalliy aholini turizm xizmatlariga jalb etish.
4. Ekologik nazorat tizimini kuchaytirish.
5. Turizm subyektlari o‘rtasida kooperatsiyani rivojlantirish [10].

Klaster boshqaruvining samarali modeli hududdagi barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligini ta’minlashi kerak.

Ekoturizm klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari

Ekoturizm klasterlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi iqtisodiy rag‘batlantirish vositalariga bog‘liq hisoblanadi.

Bular jumlasiga:

- investitsiyalarni jalb qilish;
- imtiyozli kreditlar ajratish;
- soliq preferensiyalarini qo‘llash;
- grant dasturlarini amalga oshirish;
- marketing faoliyatini moliyalashtirish kiradi [11].

Xorazm viloyatida ekoturizm obyektlarini rivojlantirish uchun mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish muhim ahamiyatga ega.Ayniqsa, ekologik mehmon uylari, eko-lagerlar, velosiped marshrutlari va tabiat bog‘larini tashkil etish istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi.

Xorijiy tajriba va uni Xorazm viloyatida qo‘llash imkoniyatlari

Jahon amaliyotida ekoturizm klasterlari hududiy iqtisodiy rivojlanishning samarali vositalaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Ayniqsa, Kosta-Rika, Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya va Turkiya kabi davlatlarda ekoturizm klasterlari tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va turizm daromadlarini oshirishda muhim rol o‘ynamoqda.Kosta-Rika tajribasida milliy bog‘lar, mahalliy aholi, mehmonxonalar va turizm operatorlari yagona klaster tizimi asosida faoliyat yuritadi. Natijada mamlakat yalpi ichki mahsulotining muhim qismi turizm hisobiga shakllanmoqda. Shu bilan birga, tabiiy hududlarning saqlanishi ham ta’minlanmoqda [12].

Turkiyada esa ekoturizmni rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalaniladi. Turistik hududlarda infratuzilma davlat tomonidan yaratilsa, xizmat ko‘rsatish obyektlari xususiy sektor tomonidan boshqariladi.Mazkur tajribalarni Xorazm viloyatida qo‘llash orqali ekoturizm klasterlarining raqobatbardoshligini oshirish mumkin. Bunda davlat organlari,

[9] UNESCO World Heritage Centre. Tourism and Heritage Management Reports.
[10] Porter M. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1998.
[11] G‘ulomov S.S. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan, 2021.
[12] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.

xususiy investorlar va mahalliy aholining o‘zaro hamkorligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi[13].

Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini rivojlantirish muammolari

Tadqiqotlar natijasida Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan bir qator muammolar aniqlandi.

Birinchidan, ayrim ekologik turizm obyektlariga olib boruvchi transport infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi turistlar oqimini cheklamoqda .

Ikkinchidan, hududda ekoturizm bo‘yicha malakali mutaxassislar soni yetarli emas. Xususan, gidlar, ekolog-mutaxassislar va turizm menejerlariga bo‘lgan ehtiyoj yuqoriligicha qolmoqda .

Uchinchidan, ayrim tabiiy hududlarda zamonaviy turistik xizmatlar infratuzilmasi shakllanmagan. Bu esa turistlarning hududda uzoq muddat qolishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, ekoturizm obyektlarini xalqaro miqyosda targ‘ib qilish ishlari yetarli darajada olib borilmayapti. Raqamli marketing vositalaridan foydalanish ko‘lami ham cheklangan [15].

Beshinchidan, ayrim hududlarda ekologik monitoring va nazorat mexanizmlarining sustligi tabiiy resurslarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini rivojlantirish istiqbollari

Xorazm viloyatining tabiiy va madaniy salohiyati ekoturizm klasterlarini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Birinchi istiqbolli yo‘nalish sifatida Amudaryo bo‘yi hududlarida ekologik marshrutlarni tashkil etish mumkin. Bu yerda qushlarni kuzatish, foto-sayohatlar va ilmiy-ekologik ekspeditsiyalarni yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchi yo‘nalish agroekoturizmni rivojlantirish hisoblanadi. Qishloq hududlarida milliy urf-odatlar, dehqonchilik jarayonlari va ekologik toza mahsulotlar asosida turistik xizmatlarni tashkil etish hudud iqtisodiyotiga qo‘shimcha daromad keltiradi .

Uchinchi yo‘nalish ekologik mehmon uylari tarmog‘ini kengaytirishdir. Bu nafaqat turistlar sonining ortishiga, balki mahalliy aholining bandligini ta’minlashga ham xizmat qiladi.

To‘rtinchi yo‘nalish sifatida Xiva shahri bilan ekologik hududlarni bog‘lovchi integratsiyalashgan turistik marshrutlarni yaratish mumkin. Bunday yondashuv tarixiy-madaniy va ekologik turizmning uyg‘un rivojlanishini ta’minlaydi [4].

Beshinchi istiqbolli yo‘nalish raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hisoblanadi. Onlayn bron qilish tizimlari, mobil ilovalar va virtual xaritalar turistlarga qulaylik yaratib, xizmatlar sifatini oshiradi .

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, Xorazm viloyati ekoturizm klasterlarini rivojlantirish uchun yetarli tabiiy, iqtisodiy va institutsional salohiyatga ega. Hududda mavjud tabiiy resurslar, Amudaryo ekotizimi, qishloq turizmi imkoniyatlari va tarixiy meros obyektlari integratsiyalashgan turizm mahsulotlarini yaratish imkonini beradi.Tahlillar natijasida ekoturizm klasterlarini tashkil etishning asosiy tashkiliy mexanizmlari sifatida davlat-xususiy sheriklik, klaster boshqaruv markazlarini tashkil etish, mahalliy aholini jalb qilish va ekologik monitoring tizimlarini kuchaytirish zarurligi aniqlandi.

[13] Honey M. Ecotourism and Sustainable Development. – Washington DC, 2018.

Iqtisodiy mexanizmlar sifatida investitsiyalarni rag‘batlantirish, soliq imtiyozlari, grantlar va subsidiyalar ajratish hamda marketing faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslandi.Shuningdek, xorijiy tajriba tahlili natijalari ekoturizm klasterlari hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, yangi ish o‘rinlari yaratilishiga va mahalliy aholining daromadlari oshishiga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ekoturizm bugungi kunda hududiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xorazm viloyati o‘zining tabiiy resurslari, ekologik landshaftlari va boy madaniy merosi bilan ekoturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega.Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ekoturizm klasterlarini tashkil etish hududning turistik salohiyatidan samarali foydalanish, xizmatlar sifatini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va aholi bandligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xorazm viloyatida ekoturizm klasterlarini rivojlantirish maqsadida:

- davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish;
- ekologik infratuzilmani rivojlantirish;
- mahalliy aholini turizm xizmatlariga faol jalb etish;
- zamonaviy marketing texnologiyalaridan foydalanish;
- ekologik monitoring tizimlarini takomillashtirish;
- xalqaro tajribalarni joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Mazkur chora-tadbirlarning amalga oshirilishi Xorazm viloyatini nafaqat O‘zbekistonning, balki Markaziy Osiyoning yirik ekoturizm markazlaridan biriga aylantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism Development Report. Madrid, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmonlari va qarorlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlari.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
6. Ceballos-Lascurain H. Tourism, Ecotourism and Protected Areas. – Mexico, 1996.
7. Fennell D. Ecotourism. – London: Routledge, 2020.
8. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari.
9. UNESCO World Heritage Centre. Tourism and Heritage Management Reports.
10. Porter M. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1998.
11. G‘ulomov S.S. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan, 2021.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
13. Honey M. Ecotourism and Sustainable Development. – Washington DC, 2018.
14. Turkish Ministry of Culture and Tourism Reports. Ankara, 2022.
15. World Travel and Tourism Council (WTTC). Economic Impact Report. London, 2024.